

גמול אישי וגמול ציבורי בספר מלכים

נח חיות

שאלת הגמול האישי והגמול הציבורי משתקפת מכמה כתובים ופרשיות בספרי המקרא (למשל בר' יח 23–24; במ' טז 22). לאורך רוב ספר מלכים מואשמים מלכי ישראל ויהודה בחטאים פולחניים – עבודת הבמות, עבודת העגלים וחטא העבודה הזרה – ואין כלל התייחסות למעשי העם. דומה שהעורך המרכזי של הספר לא היה מוטרד מהשאלה מדוע סבל כל העם בגין חטאי המלכים, וראה בסיפור קורותיהם של המלכים את עיקר תפקידו כמספר. יוצא מכלל זה מעין מוטיב חוזר: 'רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעַם מִזִּבְחֵיהֶם וּמִקְטָרֵיהֶם בְּבָמוֹת', שהוא ייחודי לממלכת יהודה.

בכל זאת במספר מקומות לאורך הספר ניכרת התערבותם של סופרים מעתיקים שמצאו לנכון לשבץ בתיאורי החטא של המלכים את מעורבותם של העם כחוטא. חלק מתוספות אלה מסורבלות או אפילו מגומגמות, ורבות מהן נעדרות מכמה מעדי הנוסח. במאמר זה המחבר מצביע על התוספות הללו, בוחן את הדרך שבה שולבו בטקסט הקיים, ומנסה לתארכן.

המקור החשוב ביותר לשאלת הגמול הציבורי בספר מלכים הוא הסקירה המסכמת את תולדות ישראל (מל"ב יז 7–23), שבניגוד לרוב ספר מלכים מתארת את חטאיהם של ישראל כעם. ניתוח מדוקדק של הסקירה מעלה שהיה לה רובד מוקדם שקדם לחורבן יהודה. הממצא מלמד אפוא שכבר במהדורות הראשונות של ספר מלכים הייתה התייחסות למעורבותו של העם בחטא, אם באופן עצמאי (מל"ב יז 7–18) ואם כנגרר אחרי המלכים (הפסוק החוזר 'אֲשֶׁר חָטָא וְאֲשֶׁר הִחָטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל'). בהשראת קטעים אלה, ובהשפעת סופרים מאוחרים שמעורבותם ניכרת ביר' לז–מד, הוספו קטעים שונים המייחסים גם לעם שותפות בחטא, אם בגלל השפעתם הרעה של המלכים ('אֲשֶׁר חָטָא וְאֲשֶׁר הִחָטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל') ואם באופן עצמאי, ללא קשר למלכים. תיארוך התוספות נע מכאלה שנוספו בעריכה שאחר החורבן ועד תוספות מאוחרות מהתקופה הפרסית, לאחר שמהדורות ראשונות של ספר מלכים כבר נפוצו.